

І. О. Снитко, В. Б. Гребенников

ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕКРОПОЛІВ ХОРИ ОЛЬВІЇ VI – III ст. до н.е.¹

Висвітлюється історія та основні проблеми в дослідженнях некрополів хори Ольвії.

Ключові слова: Ольвія, хора, некрополь.

В історії вивчення поховальних пам'яток хори Ольвії пізньоархаїчної, класичної та елліністичної доби виділяються три основних етапи, які характеризуються різним ставленням та науковим підходом до основного об'єкту дослідження – сільських некрополів Нижнього Побужжя.

Перший етап, умовно розпочинається з відкриття та археологічного дослідження Марицинського некрополя М. Ебертом у 1911 р. та завершується роботами наприкінці 20-х рр. ХХ століття Ф.Т. Камінського і створеної їм групи «Друзі музею», складеної з миколаївських краєзнавців та ентузіастів археологічної справи, які приймали участь у дослідженні Ольвії, в експедиціях очолюваних Б.В. Фармаковським, проводили археологічні розвідки та охоронні розкопки у Нижньому Побужжі, поповнюючи інформацію про античні поселення, городища та некрополі по узбережжях Бузького лиману. Цей етап характеризується початковим накопиченням матеріалу без відчутних спроб наукового пов'язання відкритих пам'яток безпосередньо з Ольвійською державою.

Другий етап припадає на 50 – 60-ті рр., та пов'язаний з підвищенням інтересу до археологічного вивчення пам'яток ольвійського оточення. Щоправда, ці дослідження, на жаль, не мали системного характеру, та обмежувались переважно незначними за

площею розкопками житлово-господарських комплексів різних хронологічних періодів існування Ольвійського полісу. Тим не менше, роботи цього етапу дозволили нанести на археологічну карту більш ніж 100 городищ, поселень та могильників, а також надали значний матеріал, який різнобічно висвітлював історію та культуру населення Нижнього Побужжя в античну епоху [Славин, 1955; 1958; див.: Буйських, 1997-б, с. 16 – 17]. На цьому етапі пам'ятки Ольвійської периферії вперше стали об'єктом окремих спеціальних наукових досліджень [Штителман, 1952, 1956; Доманский, 1955; 1961; Капошина, 1956], та була складена карта археологічних пам'яток Північного Причорномор'я де значна увага була приділена саме античним поселенням та городищам Нижнього Побужжя [Фабрициус, 1951]. Позитивним можна вважати і те, що майже всі дослідження цього часу носили охоронний характер, та проводились по берегових ділянках пам'яток, які руйнувались від інтенсивного процесу берегової абразії. Такий же охоронний характер мали і розкопки некрополя пізньоархаїчного – ранньокласичного та класично – елліністичного часів в урочищі Дідова Хата поблизу м. Миколаїв, які наприкінці 60-х рр. проводились В.І. Нікітіним [1966, 1968] та В.В. Лапіним [1969].

Третій етап охоплює 70-ті, рр. – початок нового тисячоліття. Цей період характеризується суцільним обстеженням території

1. Цю роботу автори присвячують Світлій пам'яті видатного науковця В.В. Крапівіної, яка на протязі багатьох років була їх головним консультантом та духовним наставником на ниві дослідження пам'яток Ольвійської сільської округи.

хори Ольвійського полісу, поетапними інтенсивними плановими археологічними дослідженнями пам'яток різних хронологічних та типологічних груп. Ці роботи були розпочаті Ольвійською експедицією Інституту археології АН УРСР у 1971 р. (А.В. Бураков, С.Б. Буйських, В.М. Отрешко, В.В. Рубан). З 1974 до досліджень підключився колектив Нижньобузької експедиції ЛВІА АН СРСР (Я.В. Доманський, К.К. Марченко, Ю.А. Виноградов, Є.Я. Рогов, Н.В. Головачова). Археологічна карта Нижнього Побужжя – офіційної території Ольвійської держави [Буйських, 1997, с. 16- 19; Снитко, 2012-б, с. 31-42] за рахунок планомірних та систематичних розвідок значною мірою поповнилась та нині налічує 323 пам'ятки хори Ольвії, з яких 107 належить до часів архаїки, 152 – до класично-елліністичного періоду і 64 – датуються римським часом [Крыжицкий и др., 1990, с. 120; Буйських, 2009, с. 225]. За цей час крім детальної картографії, розроблено хронологічну періодизацію пам'яток хори Ольвії. Підсумком цих досліджень є цілий цикл наукових статей та публікацій, спеціальних тематичних наукових збірників, а також монографічні наукові видання, що висвітлюють географію, територіальну та організаційну структуру Ольвійської держави, матеріальну та духовну культуру її населення в різні епохи [Крыжицкий и др., 1989, 1991, 1999; Бураков, 1976; Буйських, 1991]. Крім пам'яток житлово-господарського призначення в різних територіальних частинах ольвійської хори було зафіксовано та частково досліджено 14 некрополів пізньоархаїчного та ранньокласичного періодів [Снитко, 2011, с. 11 – 22] та 12 могильників класично-елліністичної доби [Снитко, 2009, с. 25 – 34]², на яких загалом розкопано близько 500 поховань, що надає достатній привід для системного аналізу матеріалів досліджень некрополів та висвітлення поховального обряду сільського населення Ольвійського полісу VI–III ст. до н.е.

Основні дослідження. Археологічне вивчення некрополів сільської округи Ольвії було розпочато у 1910 – 1911 рр. відомим німецьким археологом та істориком Максом Ебертом який провів розкопки біля нині неіснуючих сіл **Адзигол та Пітухівка** (Солончаківська та Дмитрівська с/р, Очаківський р-н, сучасний р-н Адзигольської балки (плато по обох боках) між Дніпрово-Бузьким лиманом та шосе Миколаїв – Парутине – Очаків [Т-1507], на південний схід та південь від Верхнього (північного) Адзигольського Маяка).

У спеціальній літературі, з подання самого М. Еберта, некрополь отримав узагальнену

назву **Марицинський**, за найменуванням найбільшого українсько-німецького села в цьому районі – Марицине (нині с. Острівка, Острівська сільська рада, Очаківський р-н) Миколаївського повіту Херсонської губернії, розташованого у 10 км на північний захід від некрополя та офіційно проіснувавшого під такою назвою до 1941 року. Крім картографічних та розкопувальних робіт на курганній групі, складеній з дванадцяти насипів на схід від села Адзигол (ліва, східна сторона балки), переважно пізньоархаїчної та ранньокласичної доби, було досліджено 58 поховань IV–III ст. до н.е. [Ebert, 1913]. Ділянка некрополя класичного та елліністичного періодів була розміщена на західному боці Адзигольської балки у 1,5 км на захід - південний захід від архаїчних та ранньокласичних могил, ближче до сусіднього узбережного села Пітухівка. Первинний умовний розподіл автора розкопок єдиного великого некрополя на два – Адзигольський та Пітухівський, у майбутньому, щодо Адзигольського курганного могильника, який вченими – скіфологами був відокремлений від Пітухівського, як територіально, так і за хронологічними та культурно-етнографічними ознаками, певною мірою, сприяв появі такого спірного поняття в науковій літературі, як „локальний варіант” скіфської культури у Нижньому Побужжі, [Яценко, 1959; Ильинская, Тереножкин, 1983; Мурзин, 1984; Гребенников, Фридман, 1985; Черненко и др., 1986; Гребенников, 2008]. За палеоантропологічним аналізом, який провів відомий німецький антрополог А. Шліц, більша частина поховань Марицинського некрополя загалом належала грецькому іонійському населенню Ольвії [Schliz, 1913, s. 114]. Первинний поділ так званого Марицинського некрополя на Адзигольський та Пітухівський у той час був зумовлений відсутністю необхідних даних про наявність великої кількості давньогрецьких поселень мікрорегіону Адзигольської балки, складавших значну агломерацію, як різнотипових так і однотипових за структурою та внутрішньою організацією, пам'яток у античні часи, що були відкриті лише у 70 – 80 рр. XX століття [Крыжицкий и др., 1980, с. 3 – 18; Крыжицкий и др., 1989, с. 21, рис. 3, с. 98, рис. 35; Буйських, 2005, с. 167, рис. 2, 1, 2009, с. 234]. Мешканці цих поселень, хуторів та садиб безумовно і залишили великий спільний некрополь в пониззі балки [Снитко, 1992, с. 91 – 92, 2011, с. 12, рис. 1, № 6; Буйських, 1997-а, с. 29 – 30; 2009, с. 234]. Але на час археологічного відкриття Марицинського могильника такі висновки були неможливими, як і неможливо було уявити загальні територіальні масштаби та внутрішню структуру частково дослідженого М. Ебертом некрополя античного періоду.

2. В наведених статтях вказана менша кількість некрополів. Нині враховані й нові поховальні пам'ятки, зафіксовані в 2009 – 2011 рр. [Снитко, 2012, с. 165; 2013, с. 91 – 92].

У 20-х рр. ХХ ст. директор Миколаївського історико-археологічного музею Ф.Т. Камінський досліджував античний некрополь в м. Миколаїв, розташований біля матеріальних воріт судноремонтного заводу ім. 61-го комунара, знайдений під час земельних робіт³. Але вцілілі записи уривчасті та неповні. Так, невідома загальна кількість могил, відсутні малюнки та фотографії. За описом можна констатувати лише, що поховання здійснені в неглибоких ямах та кістяки знаходились у випростаному стані, черепами на схід. Із знахідок вказано чорнолаковий посуд, тавровані амфори, залізні ножі, цвяхи, бронзові вістря стріл, за якими могильник умовно можна датувати IV – III ст. до н.е. [Снитко, 2009, с. 26, рис. 1, № 2].

Факт відсутності більш інформативних матеріалів ні в якому разі не свідчить про непрофесійність та недбалість сподвижника Б.В. Фармаковського по дослідженню Ольвії Ф.Т. Камінського. Справа в тому, що у вересні 1929 р. Ф.Т. Камінського було звинувачено в участі у українському національному русі, засуджено та вислано з міста Миколаїв [Нікітін, 2008, с. 119; Гаркуша, 2010, с. 39]. Звільнили з музею і його помічника, учасника Ольвійської експедиції Л.С. Кузнецова. Певною мірою постраждали інші члени археологічної групи «Друзі музею», створеної Ф.Т. Камінським, яка проводила археологічні розвідки та охоронні розкопки на Миколаївщині. Як наслідок, багато документів, залишених Ф.Т. Камінським, було вилучено з архівів та фондів або просто знищено.

Наприкінці 60-х рр. ще одне поховання некрополя в ямній поховальній споруді, яке датується IV – III ст. до н.е., було зафіксоване при побудові побутових споруд на території заводу та досліджене співробітником Миколаївського музею В.І. Нікітіним. Слід також зазначити, що у 1984 р. співробітниками Миколаївського краєзнавчого музею на території заводу відкрите поселення класично-елліністичного та римського періодів (Миколаїв-6) [Снитко, 1985, с. 77 – 78; 1998, с. 25 – 29; Крыжицкий и др., 1990, с. 64, № 107], мешканці якого найвірогідніше і залишили цей могильник [Снитко, 1990, с. 8, рис. 8, 1; 1998, с. 25 – 26; 2012, с. 165; Снитко, 2009, с. 26, рис. 1, 2]. У 2011 р.

3. Про наявність давньогрецького некрополя біля будівлі Адміралтейства було відомо ще на початку ХХ сторіччя [Бузескул, 1915, с. 463], але його наукова археологічна ідентифікація та поточнення місцезнаходження належать Ф.Т. Камінському т.я. свідчення В.П. Бузескула про «давньогрецьке кладовище з багатьма гробницями» не мають будь-яких документальних підтверджень (можливо, В.П. Бузескул користувався усною інформацією про знахідки стародавніх могил при будівництві у ХІХ ст. Старофлотських казарм поздовж сучасної вул. Набережна, або будівель на території судноремонтного заводу).

у зв'язку з новим будівництвом на розі вул. Набережна та 2-га Слобідська, біля прохідної заводу (територія парку Комунарів), розпочаті охоронні розкопки ділянки некрополя некрополя під керівництвом О.І. Смирнова. На нинішній час досліджено 25 поховань IV – III ст. до н.е. [Смирнов, 2012, с. 149 – 164]⁴.

Такий же характер має і опис трьох поховань, досліджених Ф.Т. Камінським в 20-х рр. в м. Миколаїв, випадково виявлених під час будівництва трамвайного кільця в урочищі Спаськ (вул. Спаський спуск – перехід на вул. Спортивна, р-н сучасного Яхтклубу, західний бік Миколаївського півострову, Заводський р-н) [Фабрициус, 1951, с. 72 – 73; Нікітін, 2008, с. 120; Гребенников, 2010, с. 99]. Згадуються знахідки бронзового браслету, уламки сіролощеного та червонолакового посуду, а також кістяки у випростаному стані, які знаходились в неглибоких ямах, у двох випадках лицьованих камінням. За знахідками могильник датували II – III ст. н.е. Але, у 1982 р. автору, в процесі інвентаризації фондів археології Миколаївського краєзнавчого музею, вдалось ознайомитись з речовими знахідками з поховань та встановити, що в одній з могил (без кам'яного обкладення бокових стінок могильної ями), крім уламків сіролощеного глечика, було знайдено два бронзових вістря стріл IV – III ст. до н.е., що раніше не було висвітлено. Наявність окремих знахідок цього часу в місцевості Яхтклубу та старого Варварівського моста через Бузький лиман, відмічає І.В. Фабрициус [Фабрициус, 1951, с. 72 – 73]. Також, у 2005 р. на поверхні вказаної ділянки співробітниками держінспекції по охороні культури в Миколаївській області було знайдено декілька фрагментів амфор Хіосу „нового стилю” та Гераклеї Понтійської, які датуються IV ст. до н.е. [Grace, 1961, fig. 46; Лейпунская, 1981, с. 57 – 58; Брашинский, 1980, с. 17; Рубан, 1979, с. 74]. Ці знахідки, певною мірою, уточнюють місцезнаходження та хронологію могильника і можуть свідчити, що ця територія використовувалась для влаштування некрополя ще з класично-елліністичної доби. Пошук поселення цього часу не дав

4. В процесі дослідження вже відомий в спеціальній літературі некрополь поселення Миколаїв-6 О.І. Смирнов за невідомими мотивами перейменував в «Олександрівський» [Смирнов, 2012, с. 149; см.: Снитко, 2013, с. 91, прим. 2]. Більш того, відкрита під час охоронних розкопок ділянка некрополя поселення Миколаїв-6 римського часу з легкої руки авторів досліджень «перетворилася» в окремий некрополь з гучною назвою «Старофлотські казарми» [см.: Козленко, 2013, с. 57 – 61]. Такий підхід до ідентифікації різночасового, але єдиного археологічного об'єкту є методично хибним. За цих обставин, запобігаючи непотрібній плутанині, щодо цієї пам'ятки, нами надалі буде використовуватись її попередня назва – некрополь поселення Миколаїв-6.

результатів через те, що прибережна зона в цьому р-ні була майже цілком зневільована у XVIII – XIX ст. під час будівництва Потьомкінського палацу (з початку XIX ст. будинок літнього „Офіцерського зібрання”), елітнів та різноманітних за призначенням будівель торгівельної верфі і Яхтклубу.

У 1966 та у 1968 рр. за різними обставинами проводились охоронні розкопки античного **некрополя в урочищі Дідова Хата** (Заводський р-н, м. Миколаїв) під керівництвом співробітника Миколаївського краєзнавчого музею В.І. Нікітіна. Розкопкам підлягали курганна та безкурганна ділянки [Никитин, 1966, 1968]. У 1969 р. В.В. Лапіним були поновленні охоронні розкопки прибережної безкурганної ділянки могильника [Лапін, 1969]. Охоронні розкопки некрополя продовжувались періодично і надалі у зв'язку з інтенсивним процесом берегової абразії та зсувами, які поступово руйнували стародавні могили. В різний час їх проводили В.І. Нікітін, В.В. Рубан [Рубан, 1978, с. 34] та І.О. Снитко. Серед цих досліджень особливо треба виділити охоронні розкопки 1981 - 1982 рр. ділянки некрополя, частково пошкодженої при ритті котлована під опору високовольтної ЛЕМ [Никитин, 1984, с. 304 - 305; Снитко, 1986, с. 141 - 142; 1990, с. 7 - 17; 1992-а, с. 26] та 1996 [Снитко, Гребенников, Гаврилов 1997, с. 30-31]. Загалом, в процесі перелічених робіт, на некрополі в урочищі Дідова Хата досліджено два підкурганних поховання пізньоархаїчного та ранньокласичного часу [Снитко, 2011] та 33 могили, які датуються IV – III ст. до н.е. [Снитко, 2009, с. 26].

У 1971 – 1976 рр. А.В. Бураковим, С.Б. Буйських, В.М. Отрешко та В.В. Рубаном проводились масштабні археологічні розвідки на території Ольвійської сільської округи, в процесі яких була зафіксована велика кількість поселень, хуторів та садиб античного періоду⁵. Зокрема, в процесі розвідок були зафіксовані два некрополі архаїчного часу на узбережжі Березанського лиману в районі сіл Рибаківка (**Рибаківка – Мис**, Березанський р-н, Лиманівська с/р) та Вікторівка (**Велика Ляцева коса-II**, Березанський р-н, Лиманівська с/р), де проведені охоронні розкопки двох поховань [Отрешко, 1976, с. 33, 2009, с. 57; Крыжицкий и др., 1980, с. 4; Козуб 1987, с. 31; Снитко, Липавский, 1990, 134 – 135; Снитко, 2011, с. 11 – 12, рис. 1, № 7 – 8; Snytko, 1996, р. 408–409]. У 1991 р. співробітниками Миколаївського краєзнавчого музею проводились розвідувальні та охоронні дослідження **некрополя Рибаківка – Мис** та розкопано чотири поховання VI – V ст. до н.е.⁶ Поховання були здійснені в ямах, дві з яких були викладені добре обробленими вапняковими брилами (так зв. кам'яні гробниці, поховання № 2– 3). Кам'яні гробниці були орієнтовані з заходу на схід. Нажаль, вони були повністю пограбовані в давнину, внаслідок чого, зафіксовані лише незначні деталі людських скелетів. В інших двох могилах, за давньогрецьким обрядом, небіжчики знаходились у випростаному стані та мали східну орієнтацію [Снитко, 1999, с. 10–12; 2011, с. 11].

У 1983 та 1987 рр. співробітниками Миколаївського краєзнавчого музею (І.О. Снитко) частково досліджувався **некрополь в урочищі Сіверсів Маяк** на південно-східній околиці м. Миколаїв (Корабельний р-н). Унаслідок охоронних розкопок тут зафіксовано чотири поховання IV – III ст. до н.е., поточнено місцезнаходження ділянок некрополя класично-елліністичного та римського часів та загалом чітко встановлена південно-західна межа могильника та його розташування відносно одночасового поселення Сіверсів Маяк-1 [Снитко, 1990-а, с. 72 – 73; 2009, с. 26, рис. 1, № 1; Снитко, Касьяновский, 2012, с. 65–69].

У 1983, 1988 та 2000 рр. загоном Ольвійської експедиції Інституту археології АН УРСР (В.М. Отрешко, А.С. Островерхов)⁷, Ольвійською периферійною експедицією Миколаївського краєзнавчого музею (І.О. Снитко) спільно з Ольвійською експедицією Інституту археології АН УРСР (С.О. Липавський), історичним факультетом МДП ім. В.Г. Белінського (І.О. Смирнов) та Ольвійською периферійною експедицією держінспекції по охороні пам'яток культури в Миколаївській області (І.О. Снитко) проводились розкопки великого **Північного некрополя біля с. Прибузьке** (урочище Чортувате, Очаківський р-н, Парутинська с/р). За час розкопок загалом досліджено 357 поховань, з яких 78 відносяться до пізньоархаїчного та ранньокласичного періоду, 116 – до класично-елліністичної епохи, 160 – за комплексом некрополя загалом датуються V – III ст. до н.е., 1 – римським часом, та 2 могили були залишені ще в добу бронзи [Снитко, Липавский, 1989, с. 145–146; 1990, с. 134–141; Липавский, Снитко, 1989, с. 131–132, 1990, с. 1–7; Снитко, Смирнов, Липавский, 1989, с. 47–48; Смирнов, Снитко, Липавский, 1990, с. 90 – 91; Снитко, 1990-б, с. 91 – 93; 2000; Снитко, Лобко, 2008, с. 88–93; Снитко, 2009, с. 26, рис. 1, № 5, 2011, с. 11–22, рис. 1, № 3; Snytko 1996, р. 408-409].

6. В розкопках приймали участь співробітники Інституту археології АН УРСР С.О. Липавський та О.В. Симоненко.

7. Інформацію про окремі знахідки див: [Монахов, 1999, с. 271 - 272].

5. Начальник Ольвійської експедиції Інституту археології АН УРСР С.Д. Крижицкий. Керівники периферійного загону Ольвійської експедиції (в різні роки): А.В. Бураков, С.Б. Буйських, В.М. Отрешко. Начальник загону Миколаївського краєзнавчого музею В.В. Рубан.

У 1983 р. Миколаївською експедицією Інституту археології АН УРСР (керівник Шапошнікова О.Г., заступник та керівник загону Гребенников Ю.С.) в верхів'ї Аджигольської балки у 3 км на захід від **с. Матросівка** (Очаківський р-н, Острівська с/р), була досліджена група з дев'яти підкурганних поховань класичного часу (друга – початок третьої чверті V ст. до н.е.) [Шапошнікова и др., 1983]. За своїми типологічними особливостями поховання могильника були аналогічні відомим Аджигольським, що надало привід автору розкопок Ю.С. Гребенникову віднести групу могил до так званого локального варіанту скіфської культури, або до приольвійської групи скіфських пам'яток та пов'язати їх з калліпідами Геродота [Гребенников, Фридман, 1985, с. 91–92; Гребенников, 2008, с. 53]. Але, географічне розташування некрополя в безпосередній близькості від комплексу давньогрецьких поселень, хуторів та садіб пізньоархаїчного та ранньокласичного часу Аджигольської балки, особливості поховальних споруд та обрядів поховання ставлять під сумнів таку інтерпретацію [Крижицький, 2001, с. 23 – 24; Буйських, 2005, с. 182, прим. 8; Снитко, 2011, с. 12, рис. 1, № 9]. Крім того, при публікації некрополя, Ю.С. Гребенниковим не було враховано, що район Аджигола мав велике значення для населення хори Ольвії, господарської діяльності, економічного районування і розвитку поліса. Він мав чітку спеціалізацію (відгінне скотарство), в процесі якої були освоєні значні степові території навкруги поселень і садіб, розташованих на схилах Аджигольської балки [Отрешко, 1979, с. 151 – 158; Буйських, 1985, с. 8 – 10; Крыжицкий и др., 1989, с. 75, 94; Буйських, Ольговський, 1995, с. 5 наст.; Одрін, 2001, с. 91 – 92; 2011, с. 350]. За переліченими ознаками Матросівський некрополь включається до загального реєстру поховальних пам'яток хори Ольвії [Снитко, 2011, с. 12, рис. 1, № 9].

У 1984 р. співробітниками Миколаївського краєзнавчого музею (В.І. Нікітін), спільно з Периферійним загonom Ольвійської експедиції Інституту археології АН УРСР (С.Б. Буйських) проводились охоронні розкопки некрополя IV – III ст. до н.е. в районі **Лагерної коси** біля м. Очаків (Чорноморська с/р), в процесі яких були виявлені залишки 10 поховань [Буйських, Нікітін, 1988, с. 85 – 90; Снитко, 2009, с. 26, рис. 1, № 8].

1988 р. Ольвійською периферійною експедицією Миколаївського краєзнавчого музею (І. О. Снитко) спільно з Ольвійською експедицією Інституту археології АН УРСР (С.О. Ліпавський) та історичним факультетом МДПІ ім. В.Г. Белінського (І.О. Смирнов)⁸ проводи-

лись розкопки **Південного некрополя біля с. Прибузьке** (Очаківський р-н, Парутинська с/р). В процесі робіт було досліджено три підкурганних поховання пізньоархаїчного-ранньокласичного часу та зафіксовані південно-західні межі некрополя [Снитко, Ліпавський, 1989, с. 145 – 146, 1990, с. 134 – 141; Ліпавський, Снитко, 1989, с. 131 – 132; 1990, с. 1 – 7; Снитко, Смирнов, Ліпавський, 1989, с. 47 – 48; Снитко, 2009, с. 26; 2011, с. 11 – 22, рис. 1, № 4; Snytko, 1996, p. 408 – 409].

Також у 1988 р. Ольвійська периферійна експедиція Миколаївського краєзнавчого музею (І.О. Снитко) провела охоронні розкопки поховання класично-елліністичного часу в **с. Стара Богданівка** (Миколаївський р-н, Кіровська с/р) та здійснила відповідні візуальні дослідження та зачистки осипів яругів, що дозволило встановити наявність некрополя античного часу на території села [Гребенников, Снитко, 1989, с. 20 – 21; Снитко, 2009, с. 28, рис. 4; Снитко, Смирнов, 2009, с. 268–270]⁹. Інформація про можливе існування могильника, у якості уривчастих свідчень, відноситься до XIX - початку XX століття. Розкопки окремих поховань в селі, а також курганів навколо нього, проводив володар маєтку, відомий на Миколаївщині історик та краєзнавець М.М. Аркас. Так, тільки у 1913 р. було передано до Херсонського музею велику кількість різноманітних предметів, з випадково знайдених при землерийних роботах в господарських цілях, могил. Це чорнолакові канфари і кіліки, глеки, амфори, прясельця, бронзові вістря стріл та ін. [Гошкевич, 1915, с. 17 – 21; Гребенников 2010, с. 61]. Нажаль, ці свідчення не мають системного характера. Відсутні описи поховань, малюнки, конкретна територіальна прив'язка могил, тощо. Зазначимо, що пошуки, які вів М.М. Аркас в своєму маєтку в більшій мірі, на жаль, мали краєзнавчий, ніж науковий характер. У 1996 та 1999 рр. охоронні дослідження були поновлені В.Б. Гребенниковим та Ю.С. Гребенниковим [Гребенников, 2010, с. 61]. Загалом, на нинішній час, на некрополі досліджено два підкурганних та 13 безкурганних поховань, які датуються IV – III ст. до н.е. [Гребенников, Снитко, 2013, с. 191 – 196].

В липні 1990 р. Ольвійська периферійна експедиція Миколаївського краєзнавчого музею проводила охоронні дослідження на лівобережжі Бузького лиману у 1,5 км на південь від **с. Лупареве** (Жовтневий р-н, Лиманівська с/р). Досліджувався курган доби бронзи та додатково проводились охоронно – розвідувальні заходи в процесі яких було знайдено некрополь античного часу та про-

8. В роботі експедиції приймав участь доцент історичного факультету ОДУ ім. І.І. Мечникова Ю.Г. Разуменко.

9. В цих дослідженнях приймали участь співробітники Ольвійської експедиції Інституту археології АН УРСР С.О. Ліпавський, В.М. Отрешко та В.В. Назаров.

ведені охоронні розкопки одного поховання VI– V ст. до н.е. [Снитко, Наумов, 1990, с. 76; Снитко, 2011, с. 11 – 12, рис. 1, № 1]. Встановлено, що західна, узбережна частина некрополя знаходиться під сучасними дачними будівлями.

Великою бідою для археологічних пам'яток античного періоду починаючи з кінця минулого сторіччя є активна діяльність грабіжників, для яких давньогрецькі некрополі стали особливим об'єктом пошуку антикварних предметів [Іванов, Снитко, 2000, с. 9-15; Яценко, Снитко, Лобко, 2010, с. 97 – 100]. Використовуючи сучасні технології, різноманітні прилади та, навіть, землерийну техніку, грабіжники проводять не тільки пограбування раніше відомих могильників, але й знаходять та грабують нові, відсутні на археологічній карті Нижнього Побужжя. Як це не парадоксально виглядає, але таким чином, співробітниками держінспекції по охороні пам'яток культури в Миколаївській області у 2008 р. під час перевірки технічного стану пам'яток, за позовом органів МВС і місцевого сільського голови, був зафіксований великий некрополь пізньоахаїчного – ранньокласичного та класично – елліністичного періоду біля маяку Сари-Комиші, у 2–3 км на північний схід від с. **Дніпровське** (Очаківський р-н, Солончаківська с/р) [Курганська, Снитко, 2008, с. 95–97; Снитко, Курганская, Лобко, 2009, с. 264–266; Снитко, 2011, с. 11 – 12, рис. 1, № 5], який інтенсивно руйнувався грабіжниками. За таким сценарієм у 2007-2008 рр. відкритий **Південний некрополь біля с. Козирка** (Очаківський р-н, Козирська с/р) [Яценко, Снитко, Лобко, 2010, с. 98], а у 2011 р. **некрополь біля с. Дмитрівка** (Очаківський р-н, Дмитрівська с/р). За наслідками діяльності грабіжників у 2007 р відкритий співробітниками Березанської (Нижньобузької) археологічної експедиції Державного Ермітажу РФ (м. Санкт-Петербург) та лабораторії археології і етнології МДУ ім. В.О. Сухолинського і **Північний некрополь біля с. Козирка**, де проведені охоронні розкопки семи поховань класично – елліністичної доби [Козленко, 2008, с. 93 – 95].

У листопаді 2011, під час інвентаризації пам'яток археології Очаківського району, за візуальними спостереженнями співробітниками держінспекції зафіксований **некрополь VI – V ст. до н.е. на мисі Бейкуш** (Чорноморська с/р), розвідувальні розкопки якого не проводились.

Як бачимо, у вивченні сільських некрополів Ольвійської держави, з самого початку була відсутня системність та певне його планування.

Можливо, першою спробою в цьому напрямі були розкопки Макса Еберта у 1911 р., які проводились паралельно з досліджен-

нями Ольвійського городища та некрополя Б.В. Фармаковським. Треба особливо відзначити, що матеріали розкопок, разом з антропологічними дослідженнями А. Шліца, були опубліковані в місті Лейпциг вже у 1913 р. [Ebert, 1913; Schliz, 1913] – через два роки після завершення робіт, що може бути зразком, навіть для сучасності, а також є свідченням певної зацікавленості в тогочасних європейських наукових колах, щодо інформації про поховальні пам'ятки, залишені населенням ближнього ольвійського оточення. Дуже якісним в суто археологічному контексті, для того часу, був опис матеріалів і сама наукова структура видання, здійсненого в найкращих традиціях німецької археологічної школи. Розкопки М. Еберта, які довгий час були єдиним дослідженням¹⁰, висвітлюючим поховальний обряд населення Нижнього Побужжя в античну епоху, до сьогодні викликають живий інтерес фахівців та залучаються до різноманітних наукових розробок. Але, на жаль, російсько-німецьке наукове співробітництво було припинене у зв'язку з погіршенням політичних відносин між імперіями та Першою Світовою війною¹¹.

Переважаючі, виключаючи окремі (Аджигол, Пітухівка, Південний та Північний некрополі біля с. Прибузьке), дослідження поховальних пам'яток носили спонтанний характер, та були пов'язані з терміновою необхідністю проведення негайних охоронних розкопок. Відсутність планування в дослідженні некрополів хори Ольвії, на відміну від городищ, поселень, хуторів та окремих садиб, була зумовлена цілою низкою об'єктивних обставин. По-перше, це пов'язане зі складністю їх безпосередньої фіксації: відсутністю належної методики визначення характерних специфічних рис, притаманних могильникам античного часу в регіоні Нижнього Побужжя, територіально-топографічних та структурних особливостей, а, також, чітких критеріїв щодо безпосередньої археологічної ідентифікації об'єкту, як некрополя. По-друге, більшість нині відомих могильників знаходилося на орних полях, які інтенсивно використовувались в сільськогосподарських цілях, особливо виноградарських, а також в важкодоступ-

10. Мається на увазі периферія Ольвійського поліса, т.я. некрополь Ольвії у цей час досліджувався Б.В. Фармаковським.

11. Відмову російським урядом німецьким спеціалістам у подальшому дослідженні пам'яток Аджиголу можна пояснити, на наш погляд, наявністю військового об'єкту – башти станції військово-морського телеграфу (Нижній Аджигольський маяк), про яку, згадує і Макс Еберт [Ebert, 1913, s. 2]. Саме в передвоєнні роки ця телеграфна мережа, яка відіграла неабияку роль під час останньої Кримської війни, проходила модернізацію, разом з системою військово-морської логістики.

них місцях, на території сучасних населених пунктів, під шляхами та лісонасадженнями, що ускладнювало, а іноді робило зовсім неможливим, проведення масштабних розвідувальних робіт для визначення та картографування цього типу пам'яток. Через ці обставини, а перш за все, через недостатню вивченість, матеріали античних сільських некрополів Нижнього Побужжя майже не були використані у двох основних монографічних дослідженнях по хорі Ольвії [Крыжицкий и др., 1989; 1990]. Щоправда, тоді слушно наголошувалося, що «більш поглиблена етнографічна характеристика ольвіополітів в цілому і уточнення рис схожості та відмінності між населенням міста і його округи стає неможливим без активного дослідження доки ще маловивчених сільських некрополів. Їх планомірний пошук та розкопки є вкрай актуальним завданням майбутнього» [Крыжицкий и др., 1989, с. 221] та «пошук, картографія та розкопки сільських некрополів складають актуальне завдання окремого дослідження, яке вже розпочато» (переклад І.О. Снитко) [Крыжицкий и др., 1990, с. 83; див. також: Буйських, 1997, с. 22].

За час, що минув, диспропорцію між матеріалами поселень сільської округи Ольвії та її некрополів завдяки розкопкам вдалося дещо скоротити, хоча вона продовжує залишатись доволі відчутною. Щоправда, як було встановлене останніми спостереженнями, деякі некрополі, наприклад, такі, як Дідова Хата, Аджигольський – Пітухівський, Дніпровський, Північний некрополь біля с. Прибузьке, Північний та Південний некрополі біля с. Козирка, використовувались мешканцями, одразу 7–10 поселень, складавших велику агломерацію, та на протязі декількох століть [Буйських, 2009, с. 234; Снитко, 2009, с. 26; 2011, с. 19]. Тобто, дослідження одного такого некрополя можуть надавати певну характеристику одразу для населення цілого мікрорегіону. Але, наведене зауваження, на жаль, докорінно не міняє суті справи, хоча й дещо змінює та поточніше погляд на основний об'єкт дослідження – сільські некрополі Ольвійського полісу. Достатньо суттєву проблему складає і різний ступінь дослідженості некрополів в різних частинах полісу. Так, наприклад, відносно мало інформації ми маємо стосовно поховальних пам'яток Березанського та лівого берега Бузького лиманів. Вирішення цієї проблеми є актуальним науковим завданням на майбутнє.

Тим не менше, на сьогодні археологічно зафіксовано та частково досліджено 14 некрополів пізньоархаїчного та ранньокласичного періодів і 12 могильників класично-елліністичної доби [Снитко, 2012, с. 165] в різних частинах Ольвійської держави (узбережжя Бузького, Дніпрово-Бузького та Березансько-

го лиманів), на яких загалом розкопано більше ніж 500 поховань. Крім того, за останні часи, завдяки дослідженням археологічних комплексів (поселення – некрополь) в у-щах Сіверсів Маяк, Дідова Хата, Чортувате, певною мірою вдалося відновити основні територіальні принципи улаштування некрополів, їх структурні особливості та характерні риси, які відбивають світогляд і внутрішню організацію сільських мешканців Нижнього Побужжя в архаїчній, класичній та елліністичній періоди [Снитко, 2012, с. 165 – 168; 2013-а, с. 434 – 438], а також, можливо, в певному контексті, разом з іншими матеріалами, свідчать про наявність адміністративно-територіального і соціально-демографічного поділу населення полісу на кшталт загальноантичного (філі, фратрії, деми) [Снитко, 2013-б, с. 3 – 14].

На завершення додамо, що з року в рік на території Нижнього Побужжя, за різних обставин, знаходять нові давньогрецькі некрополі. Так, у 2008 – 2011 рр., в процесі систематичних перевірок технічного стану пам'яток та проведення інвентаризації пам'яток археології Очаківського району, співробітниками Державної інспекції по охороні пам'яток культури в Миколаївській області, було виявлено та поставлено на державний облік чотири нових великих некрополя (Південний некрополь біля с. Козирка, Дніпровське, Дмитрівка, Бейкуш), дослідження яких не проводились.

Роботи по інвентаризації пам'яток (Березанський, Жовтневий, Миколаївський [Яценко, Снитко, Лобко 2010, с. 97 – 100; 2011, с. 567], Очаківський р-ни Миколаївської області, м. Миколаїв) надали можливість більш детального візуального обстеження некрополів хори Ольвії, а тобто й визначення їх можливої максимальної площі, з урахуванням необхідної охоронної зони в контексті чинного пам'яткоохоронного законодавства України.

Брашинский И.Б. Греческий керамический импорт на Нижнем Дону. – Л., 1980. – 267 с.

Бузескул В.П. Введение в историю Греции. Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в. (Лекции по истории Греции). – Т. 1. – Изд. 3-е, перераб. – Петроград, 1915. – 592 с.

Буйских С.Б. Некоторые итоги изучения ольвийской хоры // ПИО. – Парутино, 1985. – С. 8 – 10.

Буйских С.Б. К проблеме территориальных владений Ольвийского полиса в IV в. до н.э. // Херсонес в античном мире. – Севастополь, 1997. – С. 16–19.

Буйских С.Б. К проблеме этно-культурной атрибуции Марицинского могильника // История. Етнографія. Культура. Нові дослідження. – Т. 1. – Миколаїв, 1997-а. – С. 29 – 30.

Буйских С.Б. Л.М. Славін і дослідження хори Ольвійської держави // Археологія. – № 4. – К., 1997-б. – С. 15 – 23.

- Буйских С.Б. Античное поселение Аджигол-1 близ Ольвии // ССПК. – Вып. 12. – Запоріжжя, 2005. – С. 164 – 189.
- Буйских С.Б. Хора колониального полиса в Нижнем Побужье: от архаики к эллинизму // ССПК. – Вып. XV. – Запоріжжя, 2009. – С. 225–247.
- Буйских С.Б., Нікітін В.І. Охоронні розкопки могильника IV – III ст. до н.е. Лагерна коса // Археологія. – № 63. – К., 1988. – С. 85 – 90.
- Буйских С.Б., Ольговський С.Я. До історії населення Ольвійської хори // Питання історії культури України. – К. – 1995. – С. 3 – 11.
- Бураков А.В. Козырское городище рубежа и первых столетий нашей эры. – К., 1976. – 159 с.
- Гаркуша Н.М. Борис Владимирович Фармаковский // Легендарные имена. – Николаев, 2010. – 44 с.
- Гошкевич В.И. Дар семьи Н.Н. Аркаса // Летопись музея за 1913 год. – Херсон, 1915. – С. 17 – 21.
- Гребенников В.Б. Історія вивчення пам'яток археології у Миколаївській області (кінець XVIII – XX ст.). – Миколаїв, 2010. – 142 с.
- Гребенников В.Б., Снытко И.А. Новый античный некрополь в Нижнем Побужье // ДП. – Тез. докл. конф. – Одесса, 1989. – С. 20 – 21.
- Гребенников В.Б., Снытко И.А. Новые исследования Старобогдановского некрополя античного времени // ДП. – Вып. X. – Одесса, 2013. – С. 191–196.
- Гребенников Ю.С. Киммерийцы и скифы Степного Побужья (IX – III вв. до н.э. – Николаев, 2008. – 192 с.
- Гребенников Ю.С., Фридман М.И. К вопросу о населении ольвийской периферии в середине V в. до н.э. // ПИО. – Парутино, 1985. – С. 91 – 92.
- Доманский Я.В. Нижнее Побужье в VII–V вв. до н.э. (историко-археологическое исследование) // Автореф. дис. канд. ист. наук. – Л., 1955. – 16 с.
- Доманский Я.В. Из истории населения Нижнего Побужья в VII – V вв. до н.э. // АСГЭ. – Вып. 2. – Л., 1961 – С. 31 – 35.
- Иванов С.В., Снытко И.А. Проблемы и перспективы охраны памятников сельской округи Ольвии // III Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Історія. Культура. Етнографія. Нові дослідження. – Миколаїв, 2000. – С. 9 – 15.
- Ильинская В.А., Тереножкин А.И. Скифия VII–IV вв. до н.э. – К., 1983. – 379 с.
- Капошина С.И. Из истории греческой колонизации Нижнего Побужья // МИА. – № 50. – М., 1956. – С. 211 – 254.
- Козленко Р.О. Похоронения античного часу біля с. Козирки // VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Історія. Культура. Нові дослідження. – Миколаїв, 2008. – С. 93 – 95.
- Козленко Р.О. Обряд обезвреживания погребённых на могильниках на могильниках «Александровский» и «Старофлотские казармы» // IX Миколаївська обласна краєзнавча конференція. «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв, 2013. – С. 57 – 61.
- Козуб Ю.И. Погребальные сооружения Ольвии и ее округи // Культура населения Ольвии и ее округи в архаическое время. – К., 1987. – С. 27 – 34.
- Крыжицкий С.Д. Ольвия і скіфи у V ст. до н.е. До питання про „скіфський протекторат” // Археологія. – № 2. – К., 2001. – С. 21 – 36.
- Крыжицкий С.Д., Бураков А.В., Буйских С.Б., Отрешко В., Рубан В.В. К истории ольвийской сельской округи // Исследования по античной археологии Северного Причерноморья. – К., 1980. – С. 3–18.
- Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Бураков А.В., Отрешко В.М. Сельская округа Ольвии. – К., 1989. – 240 с.
- Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Отрешко В.М. Античные поселения Нижнего Побужья (археологическая карта). – К., 1990. – 136 с.
- Крыжицкий С.Д., Русяева А.С., Крапивина В.В., Лейпунская Н.А., Скржинская М.В., Анохин В.А. Ольвия. Античное государство в Северном Причерноморье. – К., 1999. – 478 с.
- Куранська К.Ю., Снитко І.О. Проблеми охорони та збереження археологічних пам'яток Аджиголу // VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Історія. Культура. Нові дослідження. – Миколаїв, 2008. – С. 95 – 97.
- Лапин В.В. Отчёт о раскопках античного могильника у Маяка Дедова Хата Николаевского района, Николаевской области // НА ІА НАНУ. – № 1969/16-б. – 9 С. – 20 Табл.
- Лейпунская Н.А. Керамическая тара из Ольвии (из опыта изучения амфор VI – IV вв. до н.э.). – К., 1981. – 120 с.
- Липавский С.А., Снытко И.А. Новые данные о погребальном обряде архаического населения Нижнего Побужья // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. – Тез. докл. XX Республіканської конференції. – К., 1989. – С. 145 – 146.
- Липавский С.А., Снытко И.А. Курганы раннеантичного времени в урочище Чертоватое и некоторые проблемы населения ольвийской хоры // Липавский С.А., Снытко И.А. Материалы по археологии Ольвии и её Округи. – Препринт. – К.: Ин-т археологии АН УССР. – 1990. – С. 1 – 17.
- Монахов С.Ю. Греческие амфоры в Причерноморье. Комплексы керамической тары VII – II веков до н.э. – Саратов, 1999. – 680 с.
- Мурзин В.Ю. Скифская архаика Северного Причерноморья. – К., 1984. – 133 с.
- Никитин В.И. Отчёт о работе археологического отряда Николаевского краеведческого музея // НА ІА НАНУ. – № 1966/ 141. – 4 с. – 8 Табл.
- Никитин В.И. Отчёт о работе археологического отряда Николаевского краеведческого музея // НА ІА НАНУ. – № 1968/ 57. – 6. - с. – 8 Табл.
- Никитин В.И. Работы Николаевского краеведческого музея // АО. – 1982. – Москва, 1984. – С. 304–305.
- Нікітін В.І. Ф.Т. Камінський – дослідник пам'яток античності Нижнього Побужья // Археологія. – № 4. – К., 2008. – С. 118 – 121.
- Одрін О.В. Виробництво і торгівля вовною та виробами з вовни в Ольвії VI – V ст. до н.е. // Ольвія та античний світ. – К., 2001. – С. 91 – 92.
- Одрін О.В. Зернове господарство античних держав Надчорномор'я: загальні тенденції та регіональні особливості // ДП. – Вып. IX. – Одесса, 2011. – С. 348 – 354.

- Отрешико В.М.* Позднеархаические поселения Березанского лимана // ОМАУ. – Тез. докл. конф. – Ч. 1. – К., 1976. – С. 31 – 33.
- Отрешико В.М.* К проблеме экономического районирования Нижнего Побужья в архаическую эпоху // Проблемы греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья. – «Цхалтубо-1977». – Тбилиси, 1979. – С. 151 – 158.
- Рубан В.В.* Комплекс памятников античного времени в урочище Дидова Хата на Бугском лимане // Античность и варварский мир. – КСИА. – Вып. 156. – Москва, 1978. – С. 32 – 36.
- Рубан В.В.* О датировке поселения Козырка-II // Памятники древних культур Северного Причерноморья. – К., 1979. – С. 60 – 80.
- Славин Л.М.* Археологичні дослідження городищ, поселень та могильників ольвійського оточення у 1949 – 1950 рр. // АП УРСР. – Т. 5. – К., 1955. – С. 127 – 150.
- Славин Л.М.* Основні результати та найближчі завдання розкопок Ольвії // АП УРСР. – Т. 7. – К.: Наукова думка. – 1958. – С. 5 – 15.
- Смирнов А.И.* Александровский – новый могильник хоры Ольвии в г. Николаев // Древности Северного Причерноморья III – II вв. до н.э. – Тирасполь, 2012. – С. 149 – 164.
- Смирнов И.А., Снытко И.А., Липавский С.А.* Погребения IV в. до н.э. Северного некрополя у с. Прибугское // Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья. – Тез. докл. и сообщ. научно-практической, историко-краеведческой конференции. – Ч. 2. – Белгород-Днестровский, 1990. – С. 90 – 91.
- Снытко И.А.* Новый античный памятник в Нижнем Побужье // ПИО. – Парутино, 1985. – С. 77–78.
- Снытко И.А.* Грунтовый некрополь IV–III вв. до н.э. в урочище Дидова Хата // Хозяйство и культура доклассовых и раннеклассовых обществ. – Тез. докл. III конф. Молодых учёных ИА АН СССР. – Москва, 1986. – С. 141 – 142.
- Снытко И.А.* Погребальные обряды населения ольвийской хоры IV – III вв. до н.э. // Липавский С.А., Снытко И.А. Материалы по археологии Ольвии и её округи. – Препринт. – К.: Ин-т археологии АН УССР, 1990. – С. 7 – 17.
- Снытко И.А.* Исследования некрополя античного времени в у-ще Сиверсов Маяк // Проблемы археологии Северного Причерноморья: (к 100-летию основания Херсонского музея древностей). – Тез. докл. юбил. конф. – Ч. 2. – Херсон, 1990-а. – С. 72 – 73.
- Снытко И.А.* Подбойные могилы античных некрополей Нижнего Побужья и Нижнего Поднестровья IV – III вв. до н.э. // Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья. – Тез. докл. и сообщ. научно-практической, историко-краеведческой конференции. – Ч. 2. – Белгород-Днестровский, 1990-б. – С. 91 – 93.
- Снытко И.А.* Марицынский могильник в свете новых исследований в Нижнем Побужье // Киммерийцы и скифы. – Мелитополь, 1992. – С. 91 – 92.
- Снытко И.А.* Проблемы охраны памятников античного времени сельской округи Ольвии // Материалы заседаний координационного совета «Ольвия и её сельская округа». – Препринт. – Николаев, 1992-а. – С. 23 – 31.
- Снытко И.А.* Поселение Николаев-6, как Северный форпост Ольвийского государства // Південна Україна: Проблеми історичних досліджень. – Ч. 1. – Миколаїв, 1998. – С. 25 – 29.
- Снытко И.А.* Новые сведения о погребальных сооружениях хоры Ольвии архаического времени // Слов'янський світ та античні традиції. – Ч. 3. – Миколаїв, 1999. – С. 10 – 12.
- Снытко И.А.* Отчёт о раскопках Северного некрополя у с. Прибугское в 2000 году // НА ІА НАНУ. – 2000/141. – 121 с. – 150 Рис.
- Снытко І.О.* Поховальний обряд населення хорі Ольвії IV – III ст. до н.е. // Археологія. – № 3. – К., 2009. – С. 25 – 34.
- Снытко І.О.* Підкурғанні поховання некрополів хорі Ольвії VI – V ст. до н.е. // Археологія. – № 1. – К., 2011. – С. 11 – 22.
- Снытко И.А.* Древнегреческие некрополи Нижнего Побужья IV – III вв. до н.э.: особенности исторической топографии, характер и структура // Древности Северного Причерноморья III–II вв. до н.э. – Тирасполь, 2012. – С. 165 – 168.
- Снытко І.О.* Ще раз про межі Ольвійського поліса // Археологія. – № 4. – К., 2012-а. – С. 31 – 42.
- Снытко И.А.* Погребальные сооружения сельских некрополей Ольвии в контексте древнегреческой ритуальной практики населения Нижнего Побужья позднеархаической, классической и эллинистической эпох (VI – III вв. до н.э.) // АВ. – № 19. – СПб., 2013. – С. 91 – 104.
- Снытко И.А.* О древнегреческой традиции возведения мемориальных аллей в Нижнем Побужье в античную эпоху // Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Археологический объект в контексте истории. – БЧ. – Вып. XIV. – Керчь, 2013-а. – С. 434 – 438.
- Снытко І.О.* Про соціально-демографічний та адміністративно-територіальний поділ Ольвійського поліса // Археологія. – № 2. – К., 2013-б. – С. 3–14.
- Снытко И.А., Липавский С.А.* Исследования Южного и Северного некрополей у с. Прибугское // Проблемы скифо-сарматской археологии. – Тез. докл. конф., посвящённой 90-летию профессора Б.Н. Гракова. – Запорожье, 1989. – С. 145 – 146.
- Снытко И.А., Смирнов И.А., Липавский С.А.* Античные сельские некрополи позднеархаического и раннеклассического времени в Нижнем Побужье // ДП. – I-е чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского. – Тез. докл. конф. – Одесса, 1989. – С. 47 – 48.
- Снытко І.О., Наумов В.І.* Охоронні розкопки біля с. Лупареве Миколаївської області // Охорона та охоронні дослідження пам'яток археології в Україні. – Тез. доп. на семінарі. – Вінниця, 1990. – С. 76.
- Снытко И.А., Липавский С.А.* Античные сельские некрополи VI – V вв. до н.э. в Нижнем Побужье // ДП. – Одесса, 1990. – С. 134 – 141, Табл. XV–XVIII.
- Снытко И.А., Гребенников В.Б., Гаврилов С.И.* Исследования античного некрополя в у-ще Дидова Хата в 1996 г. // II Миколаївська краєзнавча конференція. – Історія, етнографія, культура, нові дослідження. – Археологія і етнографія. – Ч. 1. – Миколаїв, 1997. – С. 30 – 31.

Снитко І.А., Лобко А.Г. Скорченные погребения некрополей хоры Ольвии VI – III вв. до н.э. // VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. – Миколаїв, 2008. – С. 88 – 93.

Снитко І.А., Смирнов І.А. Охранные раскопки античного некрополя у с. Старая Богдановка // Ольвийские древности. – Сб. научн. трудов памяти В.М. Отрешко (1949 – 1999). – К., 2009. – С. 268–270.

Снитко І.А., Курганская Е.Ю., Лобко А.Г. История изучения сельской округи Ольвии и проблемы её охраны на нынешнем этапе // Матеріали 8-ї Всеукраїнської конференції «Актуальні питання науки і техніки». – К., 2009. – С. 264 – 266.

Снитко І.А., Касьяновский В.А. Богоявленск и его окрестности: Историко-краеведческие очерки. – Симферополь, 2012. – 184 с.

Фабрициус И.В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР. – Вып. 1. – К., 1951. – 131 с.

Черненко Е.В., Бессонова С.С., Болтрик Ю.В., Полин С.П., Скорый С.А., Бокій Н.М., Гребенников Ю.С. Скифские погребальные памятники степей Северного Причерноморья. – К., 1986. – 368 с.

Шапошникова О.Г., Гребенников Ю.С., Фоменко В.Н., Балушкин А.М., Елисеев В.Ф., Ключенцев В.Н., Ребедаило Г.П., Товкайло Н.Т., Шарафутдинова И.Н. Отчёт о работе Николаевской экспедиции за 1983 г // НА ІА НАНУ. – № 1983/4. – 145 с. – 119 Таб.

Штительман Ф.М. Городища, поселения и могильники Бугского лимана VII – II вв. до н.э. // Автореферат дис. канд. ист. наук. – Москва, 1952. – 22 с.

Штительман Ф.М. Поселения античного периода на побережье Бугского лимана // МИА. – № 50. – Москва, 1956. – С. 275 – 272.

Яценко И.В. Скифия VII – V вв. до н.э. // Тр. ГИМ. – Вып. 36. – Москва, 1959. – 118 с.

Яценко С.М., Снитко І.О., Лобко О.Г. Про стан збереження пам'яток археології на Миколаївщині та основні проблеми їх охорони // VIII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. – Миколаїв, 2010. – С. 97 – 100.

Яценко С.М., Снитко І.О., Лобко О.Г. Досвід проведення інвентаризації пам'яток археології Миколаївської області на прикладі Миколаївського району // Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень. – Вип. 6. – Вінниця, 2011. – С. 566 – 571.

Ebert M. Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn, Gouv. Cherson (Süd. Rusland)//Prähistorische Zeitschrift. – Bd. V. – Leipzig, 1913. – 81 s.

Grace V. Amphoras and the Ancient Wine Trade. – Princeton, 1961. – 42 P.

Schliz A. Beitrage zur prähistorischen Ethnologie. – II. – Die Grabhügel auf dem Gute Maritzyn // PZ. – Bd. V. – Heft 1 – 2. – Leipzig, 1913. – S. 114–148.

Snytko I. Greek burial customs in Olbian Chora (6-th-5-th centuries B.C.) // The Thracian World at the crossroads of civilizations. – The 7-th international congress of Tracology. – May 20 – 26. – 1996. Constanta – Mangalia – Tulcea. Romania. – Bucharest, 1996. – P. 408 – 409.

І.О. Снитко, В.Б. Гребенников

К ИСТОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ НЕКРОПОЛЕЙ ХОРЫ ОЛЬВИИ VI–III вв. до н.э.

История научного исследования сельских некрополей Ольвийского полиса условно делится на три этапа, которые выделены на основе разных подходов к исследованию сельских некрополей Нижнего Побужья.

Первый этап начинается с 1911 г. – времени открытия и раскопок Марицынского могильника немецким археологом М. Эбертом и ограничивается концом 20-х гг. прошлого столетия. В этот период проводились разведочные работы по побережьям Бугского лимана и небольшие охранные раскопки двух некрополей на территории г. Николаев николаевскими краеведами под руководством Ф.Т. Каминского. Следующий этап охватывает 50-60-е гг. прошлого столетия и связан с активными исследованиями памятников ольвийской округи сотрудниками Ольвийской экспедиции Института археологии АН УССР под руководством Л.М. Славина. В это время проводились раскопки некрополя в урочище Дидова Хата В.В. Лапиным и В.И. Никитиным. В 70-х, 80-х и 90-х гг. XX столетия, в процессе интенсивного планового исследования памятников Ольвийской сельской округи экспедициями Института археологии АН УССР (НАН Украины), ЛОИА АН СССР (РАН), Государственного Эрмитажа и Николаевского музея начался активный поиск и исследования некрополей хоры. В результате этих работ в настоящее время известно 14 некрополей архаического - раннеклассического времени и 12 могильников классико-эллинистического периода. На сельских некрополях исследовано более 500 погребений. Эти работы позволили уточнить основные территориальные принципы обустройства сельских некрополей, их структурные особенности, выделить характерные черты, отражающие мировоззрение и внутреннюю организацию греческого населения Нижнего Побужья в архаическую, классическую и эллинистическую эпохи.

Ключевые слова: сельские некрополи, Ольвия, хора, Нижний Буг.

I.A Snytko, V.B. Grebennikov

THE HISTORY OF RESEARCH NECROPOLIS CHOIRS OF OLBIA VI–III centuries BC

History research rural cemeteries Olbian policy is divided into three stages. The first stage begins in 1911 - a time of discovery and excavation of burial Maritsyno by German archaeologist M. Ebert and limited by the end of 20-ies last century. During this period conducted exploration work along the coasts of Buginskiy estuary and small exploration digs of two cemeteries in the city of Nikolayev by regional specialists led by F.T. Kaminsky. The next stage includes 50-60-ies the last century and is associated with ac-

tive researches the monuments of Olbian districts by employees of Olbian expedition of the Institute of Archaeology of the USSR under the direction of L.M. Slavin. At this time conducted excavations in the necropolis at Didova Hata School by V.V. Lapin and V.I. Nikitin. In the 70s, 80s and 90s of XX century, in the course of intensive scheduled research monuments of Olbian rural districts by Institute expeditions of Archaeology of the Ukrainian SSR (NAS), LOIA USSR Academy of Sciences (RAS), the State Hermitage Museum of Nikolaev began an active search and research the cemeteries choirs. As a result of these works are now aware of 14 necropolis archaic -Early Classical Period and 12 cemeteries of Classic

Hellenistic period. In rural cemeteries were studied more than 500 burials. These works are allowed to specify the basic principles of territorial arrangement of rural cemeteries, their structural features, highlight the character traits that reflect the worldview and the internal organization of the Greek population of the Lower Bug River in the Archaic, Classical and Hellenistic era.

Key words: necropolis, Olbia, choir, Lower Bug River.

Одержано 8.10.2014